

Andrej Pleterski

Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih

1. Uvod

Glavni namen članka je pokazati obstoj trojnosti v religioznih predstavah in način njene izvedbe pri Slovanih, kar pa ne pomeni, da v tem vidim neko izrazito slovansko značilnost. Gradivo, ki ga obravnavam, izvira s prostora, ki so ga naseljevali, ali ga še naseljujejo Slovani. Zelo verjetno pa bo podobne primere mogoče najti tudi pri drugih indoevropskih narodih, morda celo širše. Hkrati želim opozoriti na pomembne topografske podrobnosti in ostanke na grobiščih (jame, kamni, prostor zunaj skupine grobov), na katere doslej nismo bili pozorni. Razlage, ki jih podajam na koncu, so seveda predvsem začasne, vendar je treba z diskusijo, ki bo dala nove podatke in poglede, nekje pač začeti.

Trojnost pri Indoevropcih je že pred desetletji dokazoval Dumézil in jo razlagal trifunkcijsko z delitvijo družbe na vojščake, kmete in duhovnike (Dumézil 1987). O trojnosti pri Slovanih se ni upal izreči. Poskuse Ivanova, Toporova in Gieysztorja, da bi dokazali tri družbene funkcije v slovanski mitologiji, je kritiziral Váňa (1985, 237 ss) in dokazoval delitev le na dve funkciji, vladarsko in gospodarsko (Váňa 1985, 239 ss). V bistvu isto bifunkcijsko (kultno-juridična in gospodarska) interpretacijo zagovarja v zadnjem času Banaszkiewicz (1993, 49 s), le da jo širi splošno na Indoevropejce. Dualistično naravo slovanskega verovanja je na podlagi topografske lege kultnih mest dokazoval že Peisker (1928).

Tudi meni se je dvofunkcijska in dualistična razlaga zdela prepričljiva, dokler ni Nikos Čausidis 1988 pri Dejlavcih v severovzhodni Makedoniji odkril še »živi« skupek treh kultnih mest. Postalo je jasno, da je treba iskati še tretje kultno mesto. Tu prikazujem rezultate dosedanjega iskanja. Sledov je več, kot bi jih zaradi tisočletnega vpliva krščanstva pričakovali. So pa dodobra razdrobljeni in zakriti v patrocinih, ljudskem izročilu, ledinskih imenih, historičnih zapisih. – In če obstaja tretja kultna točka v pokrajini, zakaj ne bi bila v skupku še četrta, peta...? Doslej zbrani primeri to zanikajo, trojnost je sklenjena, sama nase oprta struktura.

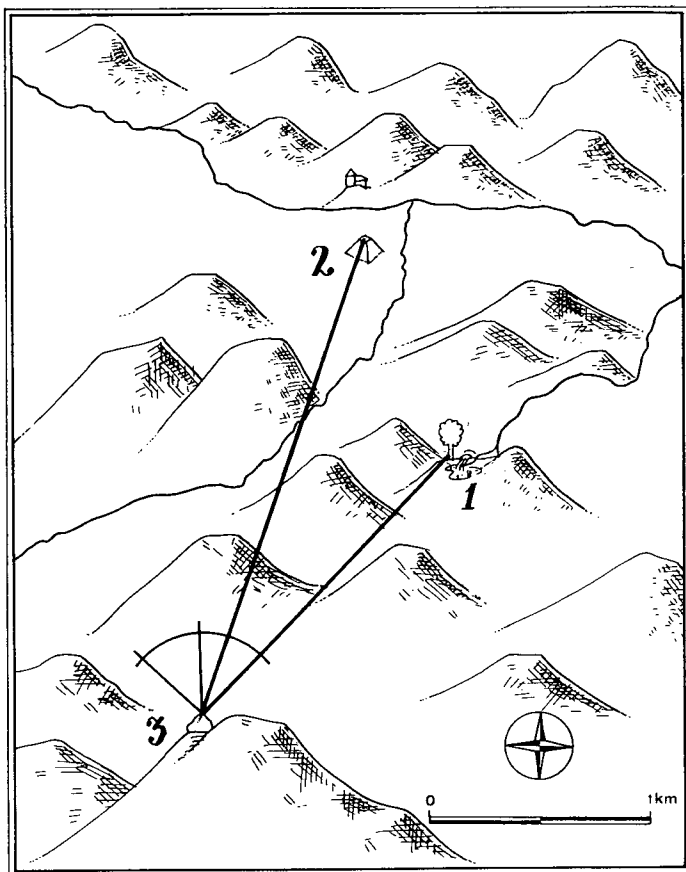
2. Katalog

2.1. Kultna mesta v pokrajini

Katalog je sestavljen tako, da najprej predstavi celotni posamezni skupek, ki mu sledi opis njegovih svetih mest. Njihovo zaporedje se ujema s številkami na vsakokratni sliki. Vse meritve kotov in razdalj v pokrajini so bile narejene kabinetno na specialkah, na terenu bo potrebno v bodoče preveriti predvsem mikrousmerjenost posameznih stavb in še zlasti vidni stik med posameznimi točkami. Ključne besede so nosilne lastnosti svetega kraja, ki omogočajo strukturno primerjavo krajev med seboj in z drugimi vrstami virov. Z »zgoraj« je označena najvišja točka od treh, ostali dve s »spodaj«. Na vseh slikah je mreža voda in svetih mest verno prevzeta iz specialke, karikiran je le relief.

2.1.1. Wechsel (Sl. 1). Avstrij

Teufelsriegel na polju Ebenfeld leži na severozahodni strani potoka Molzbach, Heiligenstatt in Antrittstein pa na njegovi jugovzhodni strani. Kot, ki ima vrh pri Antrittsteinu, med smerjo proti Heiligenstattu in smerjo proti vzpetini Teufelsriegel na Ebenfeldu meri približno 23,5°, kar se

*Slika 1. Wechsel:
1. Heiligenstatt (St.
Corona),
2. Teufelsriegel,
3. Antrittstein.*

povsem približuje četrtini pravega kota. – Razmerje razdalj med Teufelsrieglom in Heiligenstattom ter Antrittsteinom in Heiligenstattom je $1 : \sqrt{2}$.

2.1.1.1. Heiligenstatt (St. Corona) (Sl. 1: 1)

Cerkev Sv. Corone ob studencu na vzhodnem pobočju hriba. Leta 1504 je v votlem deblu lipa ob studencu hlapec bližnjega samostana v Kirchbergu našel laket in pol visok lesen kipec. Ker je imel trojno krono, so jo imeli za Sv. Corono. Začeli so prihajati romarji, zato so zgradili najprej leseno kapelo in 1583 nekaj korakov stran zidano cerkvico (Haider – Berkey 1986, 13; Schmidl 1964). Kraj se je nekdaj imenoval Heiligenstatt in to že v stoletjih pred najdbo kipca (Haider – Berkey 1986, 13).

Ključne besede: lipa, studenec, Corona, spodaj.

2.1.1.2. Teufelsriegel (Sl. 1: 2)

Naravni osamelec sredi ravnice Ebenfeld, ki se spušča proti severu. Po izročilu je nastala iz peska in kamenja, ki ju je vlekel ponoči hudič h gradbišču cerkve Sv. Wolfganga, ki stoji nekaj 100 m severneje. Ker se je zakasnil, je odbilo polnoč preden je prišel do gradbišča, zato je pustil vse kar na ravnici (Haider – Berkey 1986, 19). Gradnja cerkve Sv. Wolfganga se je začela najverjetneje konec 14. st. Po legendi je nastala na mestu, kamor se je zapičila sekirica, ki jo je z Antrittsteina vrgel Sv. Wolfgang (Haider – Berkey 1986, 17).

Ključne besede: hudič, kamen, Wolfgang, spodaj.

2.1.1.3. Antrittstein (Sl. 1: 3)

Skale pod grebenom gore Kampstein, na severnem pobočju. V veliki skali je »odtis stopala«, podoben v manjši skali nekaj korakov stran. Med obema je v kamenini majhna luknja. Tu naj bi po legendi stal Sv. Wolfgang in se opiral na koničasto gorniško palico, ko je vrgel svojo sekirico, da bi z njo označil prostor nove cerkve (Haider – Berkey 1986, 17).

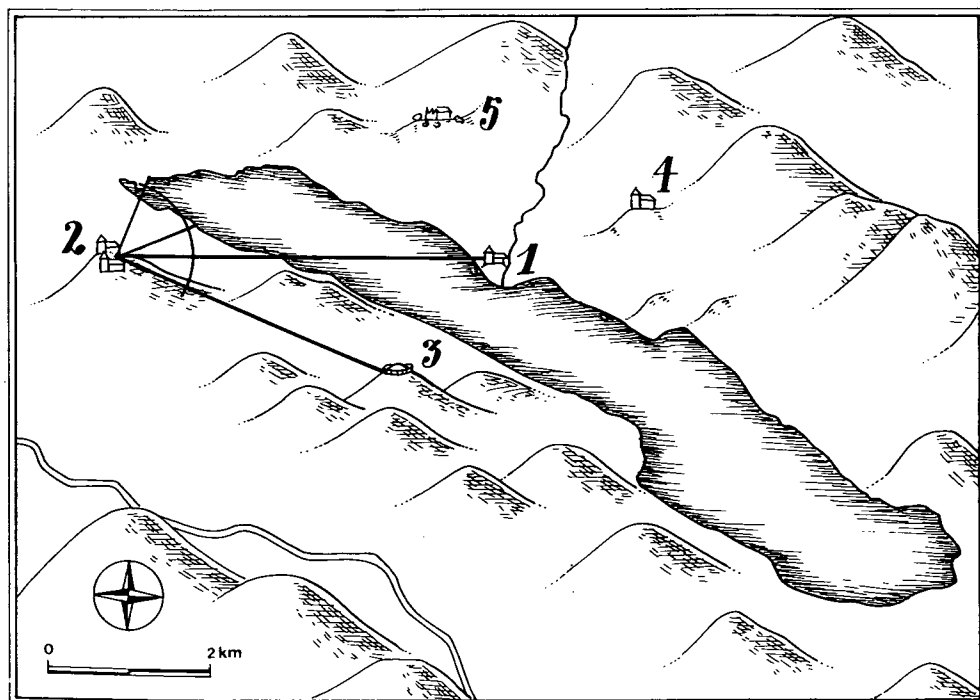
Ključne besede: kamen, Wolfgang, vreči, sekira, zgoraj.

2.1.2. Millstatt (Sl. 2). Avstrija

Millstattsko jezero ločuje Sv. Wolfganga in Sv. Sigismunda na zahodu ter Hochgosch na jugu od Millstatta na vzhodu. Kot, ki ima svoj vrh pri Sv. Wolfgangu, določata smeri proti Hochgoschu in Millstattu. Meri 22°, kar je četrtnina pravega kota. – Razmerje razdalj med Millstattom, Hochgoschem in Sv. Wolfgangom je 2 : 4 : 5.

2.1.2.1. Millstatt (Sl. 2: 1)

Sedanja cerkev Sv. Salvatorja in Vsehsvetih stoji na južnem pobočju med potoki in blizu jezerske obale. Po izročilu, ki je bilo zapisano v 12. st., naj bi v kraju nekoč bila »ecclesia demonibus addicta«, ki jo je konec 8. ali v začetku 9. st. »dux« Domicijan očistil praznoverja in dal posvetiti Vsemsvetim (Pleterski 1994). Obstoje cerkve v tem času dokazujejo tudi kamnite plošče s pletenino vzdane v tamkajšnji samostan (Karpf 1994, 21 ss, 66). Po izročilu naj bi bilo Domicijanovi ženi ime Marija. Prva cerkev Vsehsvetih, Panteon v Rimu, je bila posvečena tudi Mariji. To dvoje in antični oltarček, najverjetneje iz Millstatta, posvečen nimfi izvira (Glaser 1983, 142 s), nakazujejo možnost Marijinega češčenja v tem kraju, ki je nadomestilo starejše češčenje vodnega božanstva (Pleterski 1994, 302). Hans-Dietrich Kahl v svoji najnovejši študiji opozarja na

Slika 2. Millstatt: 1. Millstatt, 2. St. Wolfgang, St. Sigismund, 3. Hochgosch, 4. Obermillstatt, 5. Laubendorf.

ugotovitev Petra Morawa (1963), da je prvotne zgodnj srednjeveške trojne patrocinije zelo poredko zaslediti v celoti našete v posameznih listinah, ker so običajno zapisovali samo tistega svetnika, ki je bil za izdajatelja v danem trenutku pomemben. Tako Kahl (1996, opomba 101) iz več listin rekonstruira prvotni trojni patrocinij: Salvator, Marija, Vsisveti. Marijino češčenje je bilo v Millstattu močno še 1660. Tedaj o njem piše pater Martin Bavčer, ki meni, da gre za Domicijanovo ženo Marijo (Bavčer 1660, 33).

Eno uro hoda severovzhodno od Millstatta na gorskih pobočjih nad jezerom stoji v Obermillstattu cerkev Sv. Janeza Krstnika (Sl. 2: 4). Verjetno je omenjena že v drugi polovici 11. st., nedvomno 1203 (Moro 1959, 139 s). Po ljudskem izročilu naj bi v kraju stal v starih časih ajdovski (»heidnischer«) tempelj. Ko so se ljudje pokristjanili, so na njegovem mestu postavili cerkvico z imenom Sv. Janez v lesu (St. Johann im Walde). Še pozneje so zgradili zidano cerkev. Pot, ki vodi k cerkvi se imenuje (»Heidenweg«) Ajdovska pot (Pogatschnig 1898, 7). Pridevnik ajdovski ima lahko več pomenov. Za nas sta važna dva; da označuje nekaj poganskega, ali da označuje nekaj drugorodnega. Če verjamemo izročilu, bi si ga trenutno lahko razložili na vsaj dva možna načina.

Prvi je, da sedanja cerkev stoji na ostankih nekdanje zgodnjekrščanske cerkve. Ta razlaga se mi zdi manj verjetna. Prva cerkev je po izročilu stala v gozdu, medtem ko je danes v vasi, kar bi kazalo, da je bila tedaj njena neposredna okolica naseljena. Še pomembneje je, da je v bližnjem Laubendorfu (Sl. 2: 5) že bila odkrita zgodnjekrščanska cerkev (Dolenz 1962). Da bi obstajali v 6. st. dve sočasni cerkvi na razdalji treh kilometrov, je malo verjetno. Laubendorfska je namreč lahko pokrivala potrebe širše okolice.

Druga razlaga »templja« bi bila, da gre za pogansko svetišče iz staroslovanskega časa. Lega v gozdu bi temu ustrezala. Tudi Kahlu se zdi ta možnost verjetnejša. Domneva, da je postavitev cerkve pripisati Domicijanu (Kahl 1996, 46). V tem primeru bi imeli ob jezeru in na pobočju nad njim dve istočasni svetišči, od katerih zgornje z ostalimi ne tvori trikotnika, ki bi imel kot 22° – 23°. Verjetneje se mi zdi, da je zgornje svetišče nastalo po tem, ko je Domicijan ukinil spodnje svetišče. Staroverci so svoje češčenje prenesli v bolj odmaknjen kraj. Patrocinij Janeza Krstnika kaže na pomen, ki ga je še naprej imela voda. Pojasnjena pa bi bila tudi imenska povezava obeh krajev: Millstatt – Obermillstatt.

Ključne besede: voda, Marija, spodaj.

2.1.2.2. Sv. Wolfgang (Sl. 2: 2)

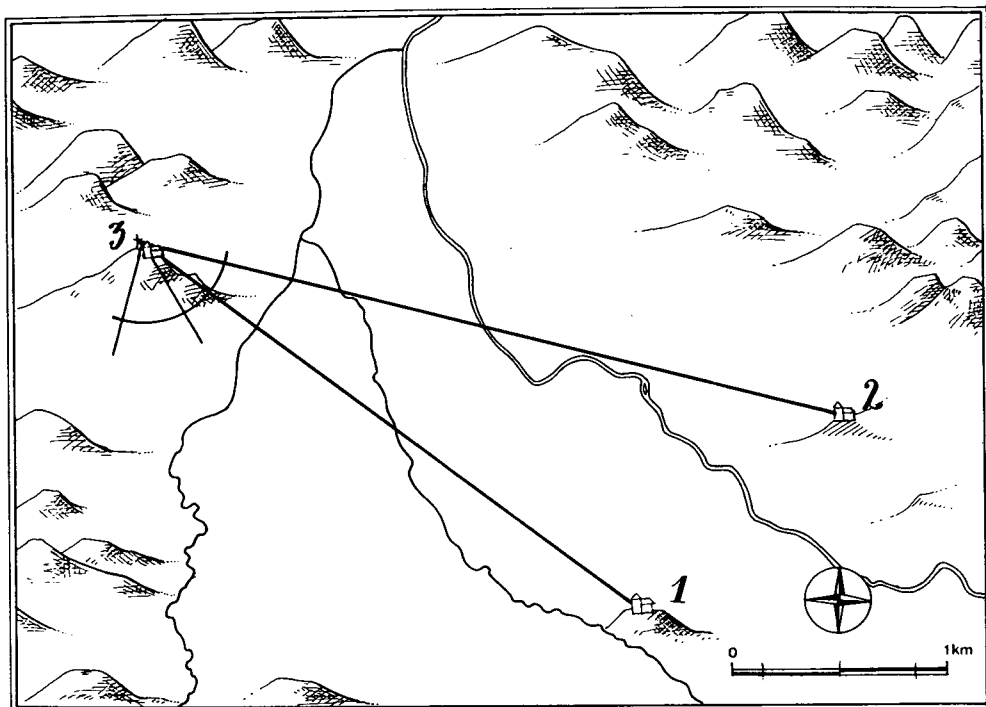
Cerkev Sv. Wolfganga na hribu, nekaj metrov pod grebenom na severnem pobočju. Prvič je omenjena v pisnih virih 1187 (Karpf 1994, 23). Kamnite plošče okrašene s pletenino, ki so vzdane v sedanjo cerkveno stavbo, dokazujejo obstoj starejše cerkve na istem mestu najpozneje že na začetku 9. st., kar hkrati pomeni, da je prišlo do spremembe patrocinija, saj je Wolfgang postal svetnik šele 1052 (Karpf 1994, 23, 66). Cerkev je bila romarska, verniki so prinašali železne figurice svinj, darovali pa so večinoma volno, lan, jajca ali maslo (Gugitz 1951, 225, 229). Na velikonočni ponedeljek so iz jamice za oltarjem jemali zdravilno zemljo za svinjake (Karpf 1994, 24; Gugitz 1951, 240). Zemljišče z mlajšo cerkvijo Sv. Sigismunda nekaj 100 m južneje ima še 1615 oznako »an der Heiligenstatt« (Moro 1959, 101).

Ključne besede: živina (svinje), Wolfgang, spodaj.

2.1.2.3. Hochgosch (Sl. 2: 3)

Najvišji vrh gorskega hrbta med Millstattskim jezerom in dolino Drave. Na njem se razprostira gradišče v velikosti 220 X 140 m. C-14 datacija lesenih brun v njegovih okopih je pokazala čas v razponu od 750 do 950 n. št. (Huber 1990, 3). Vhod v gradišče je na severozahodu, na strani proti St. Wolfgangu. Okopi objemajo močno skalovito površino. Po ljudskem izročilu naj bi na ledini »Schloßboden« nekoč stal ajdovski grad (»heidnisches Schloß«), ki je pripadal grofu Domicijanu (Pogatschnig 1898, 5 s). Kje natančno je bilo to mesto, danes ni več znano.

Ključne besede: kamen, grad, zgoraj.

Slika 3. Slovenj Gradec: 1. Homec, 2. Sv. Jurij na Legnu, 3. Puščava.

2.1.3. Slovenj Gradec (Sl. 3). Slovenija

V Slovenjegraški kotlini ležijo vsa tri kulturna mesta nekoliko nad dolinskim dnom. Kot z vrhom na Puščavi, med smerjo proti Homcu in smerjo proti Sv. Juriju na Legnu meri nekako 23° , kar se ujema s četrtino pravega kota. Sv. Jurij je od ostalih dveh ločen z reko Mislinjo. – Razmerje razdalj med Sv. Jurijem in Homcem ter Sv. Jurijem in Puščavo je 2 : 5.

2.1.3.1. Homec (Sl. 3: 1)

Grič ob desnem bregu potoka Homošnice. Na vrhu je cerkev Sv. Marije. V pisnih virih je prvič omenjena 1436 (Blaznik 1988, 405).

Ključne besede: voda, Marija, spodaj.

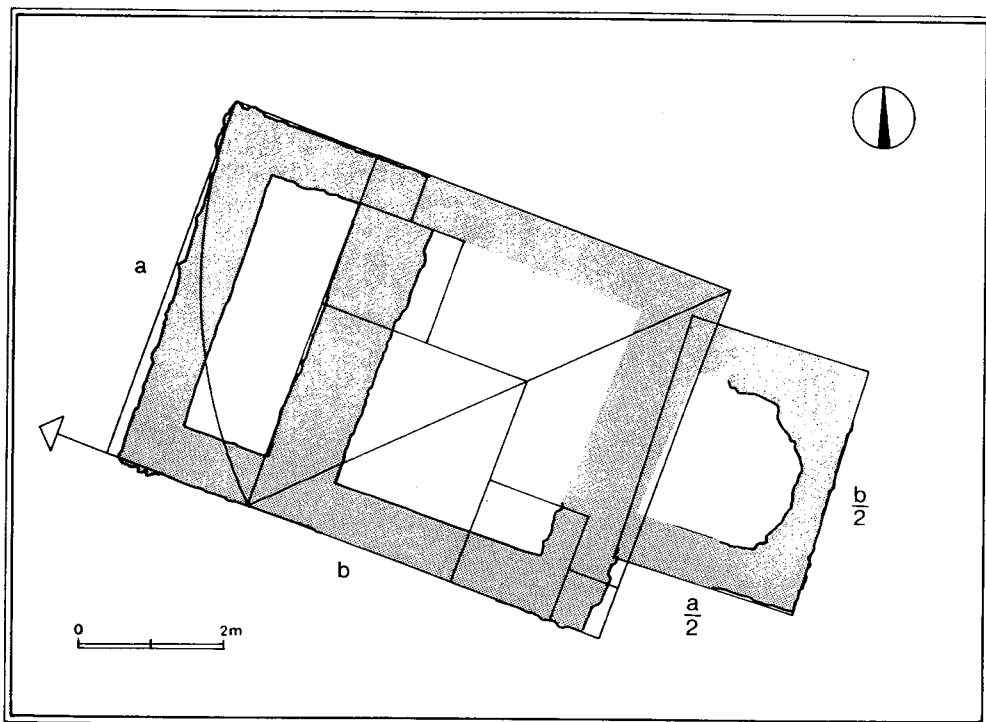
2.1.3.2. Sv. Jurij na Legnu (Sl. 3: 2)

Cerkev Sv. Jurija na robu terase nad dolino. Arheološka izkopavanja (Strmčnik – Gulič 1994) so odkrila več starejših cerkvenih zgradb. Najstarejša je cerkvena (Sl. 4) iz konca 9. st. s pripadajočim grobiščem. S svojo vzdolžno osjo je usmerjena proti Puščavi. Njen tloris ima za izhodišče kvadrat s stranico 3 m. Tej so dodali njeno polovico in še polovico polovice. Tako so dobili ožjo stranico cerkve in kvadratni tloris ladje. Diagonala tega kvadrata (torej njegova stranica $X\sqrt{2}$) je daljša stranica cerkve, njena polovica je širina apside. Dolžina apside je polovica ožje stranice cerkve. Ob cerkvi in v njej so posamezne jame za kole, ene nedvomno mlajše, druge morda starejše.

Ključne besede: Jurij, spodaj.

2.1.3.3. Puščava (Sl. 3: 3)

Greben hriba, ki se na jugovzhodu na Gradišču končuje z ostanki nekdanjega srednjeveškega gradu in cerkvi Sv. Pankracija. Prvič je omenjena že 1174 (Blaznik 1988, 332).

Slika 4. Sv. Jurij na Legnu. Najstarejša cerkev (osnutek tlorisa po Miri Strmčnik-Gulič).

Arheološka izkopavanja na Puščavi iz 1911 so še neobjavljena. Odkrito je bilo okostno grobišče (Sl. 5) z grobovi iz različnih obdobji: mlajše prazgodovine, pozne antike in zgodnjega srednjega veka. Na skrajnem severozahodnem delu grobišča sta izjemna dva grobova – grobova skrčencev. Eden je prazgodovinski, drugi staroslovanski, le-ta nas na tem mestu zanima. Njegov spol in starost sta neznana. Označuje eno skrajno točko zgodnesrednjeveškega grobišča. Drugo predstavljajo tri jame za kole na nasprotni strani. V njihovi bližini je bilo kamnito ognjišče z ostanki oglja, živalskih kosti in posod. Na vzpetini sredi grobišča je bila kamnita ploščad (Schmid 1937, 371) kot tretja izstopajoča točka grobišča.

Razdalje med tremi jamami za kole so predstavljene v preveč grobem merilu za podrobnejšo analizo, dovolj jasno pa določajo črto, ki je usmerjena proti Homcu s cerkvijo Sv. Marije. Grob s skrčnim okostjem se navezuje na to črto s pravokotnico, ki je dolga približno 9 m, kar nam da 3 module po 3 m. Razdalja med pravokotnico in prvo jamo za kol meri 7 trojnih modulov.

Ključne besede: Pankracij, kamen, zgoraj, grad.

2.1.4. Paški Kozjak (Sl. 6). Slovenija

Kamni »za cerkev Sv. Neže« so vrh kota med smerjo proti Hudičevemu grabnu in smerjo proti Dobrni. Kot znaša četrtnino pravega kota. Med kamni »Nežine cerkve« in Dobrno je dolina potoka Dobrnice. V njegovi strugi je »hudičeva luknja«. Razmerje razdalj med Dobrno in »hudičevo luknjo« ter Dobrno in kamni »Nežine cerkve« je približno $1 : \sqrt{2}$. Razmerje razdalj med Dobrno in »hudičevo luknjo« ter »hudičeva luknja« in kamni »Nežine cerkve« pa je približno $2 : 1$.

2.1.4.1. Dobrna (Sl. 6: 1)

Cerkev Sv. Marije na nizki vzpetinici nad potokom Toplica. V bližini so izviri tople vode. Cerkev je prvič omenjena 1458 (Blaznik 1986, 148).

Ključne besede: Marija, voda, spodaj.

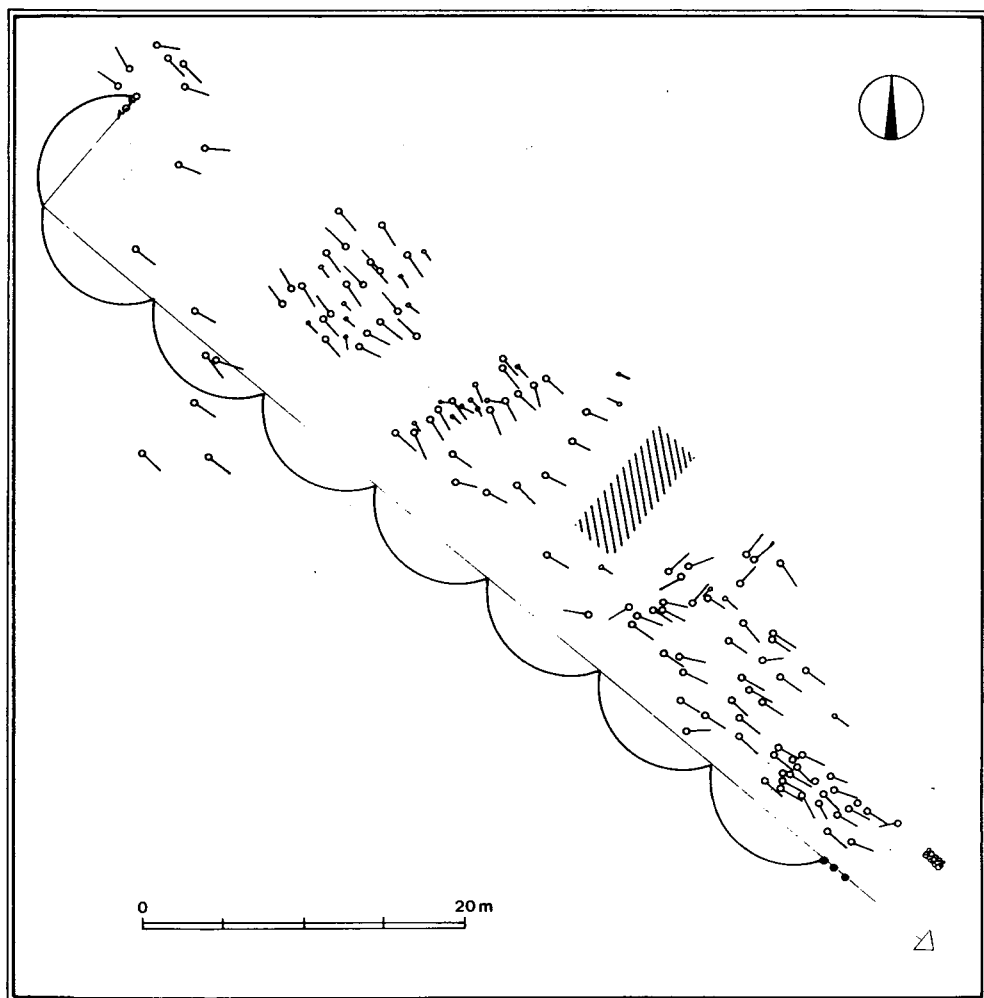
2.1.4.2. Hudičev graben (Sl. 6: 2)

Tolmun v strugi potoka Dobrnice. Pomenljiva so okolna imena: Hudičev graben, Hudičev mlin, Parož, Zlodejev vrh, Kačnik. Po ljudskem izročilu je bila tu v strugi nekoč luknja, kamor so vsakih 12 let vrgli 11 do 12 let staro deklico, da so z njo zadovoljili hudiča.

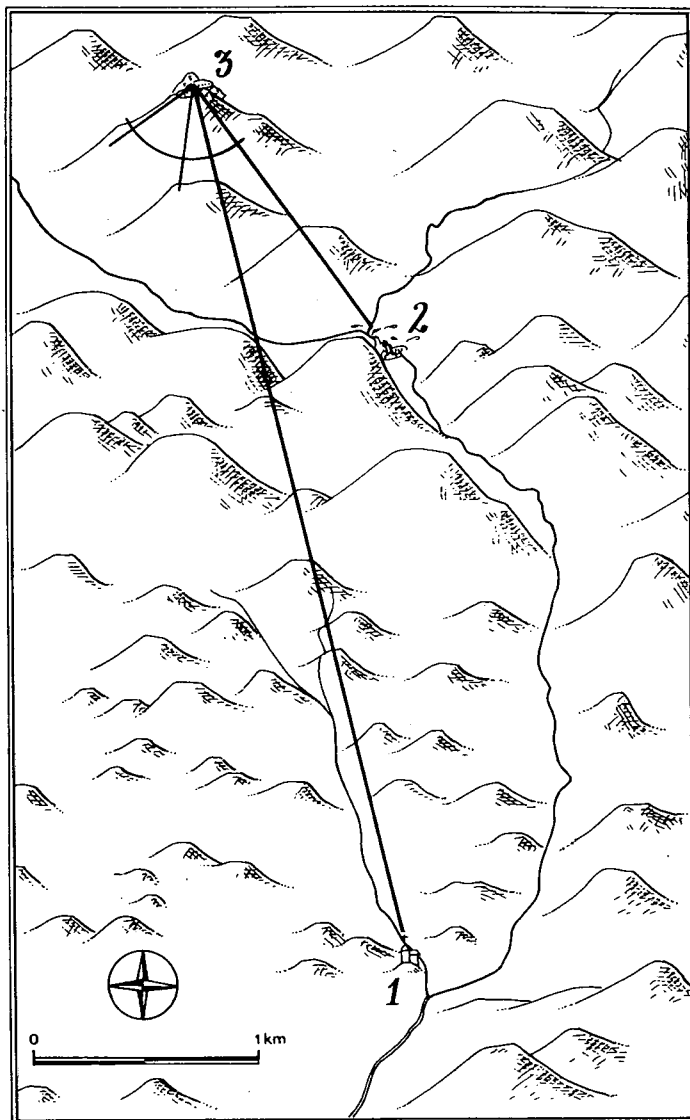
Ključne besede: v vodi, spodaj, hudič, rog, kač.

2.1.4.3. »Sv. Neža« (Sl. 6: 3)

Skupina skal vrh gore. Po ljudskem izročilu naj bi bilo to gradivo za cerkev Sv. Neže, ki pa ni bila nikoli sezidana. Cerkev naj bi stala približno 70 m južneje.

Slika 5. Puščava. Grobišče.

Slika 6. Paški Kozjak:

1. Dobrna,
2. Hudičev graben,
3. »Sv. Neža«.

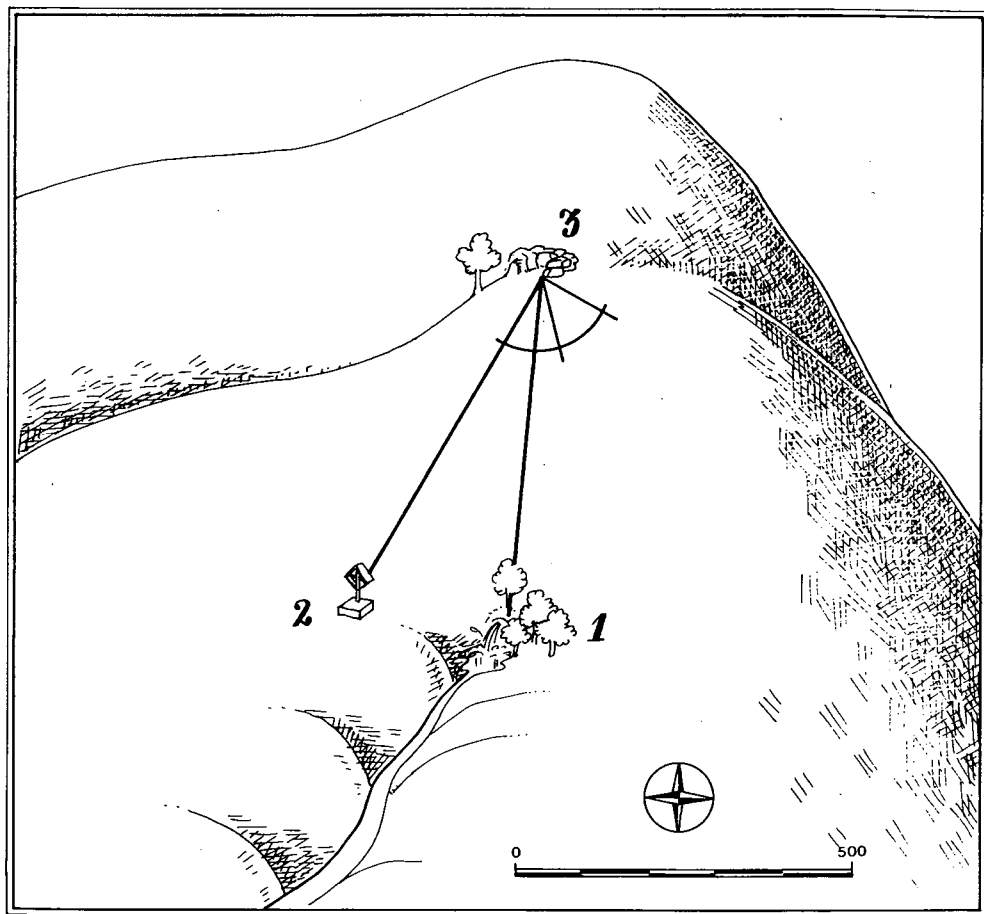
Ključne besede: Neža (= ogenj), skala, zgoraj.

2.1.5. Dejlovce (Sl. 7). Makedonija

Tri kulna mesta ležijo na južnem pobočju gore Peren. Krst in Iliski kladenec ločuje hudourniška dolina. Samabuka je nad njima na položnem grebenu in je vrh kota, ki ga določata smeri proti Krstu in Iliskem kladencu. Kot meri približno četrtno pravega kota. Razmerij razdalj med kulnimi mesti zaradi slabe kartografske osnove, ki mi je bila na voljo, ne navajam.

2.1.5.1. Iliski kladenec (Sl. 7: 1)

Hrastov gaj s studencem na jugozahodnem pobočju. V gaju je ognjišče za kuhanje in kamnita klop z mizo za uživanje hrane. Tu vsako leto 2. avgusta praznujejo Ilinden. Koljejo črnega ovna. Ob studencu je obred, med katerim mu darujejo hrano, pijačo, denar, cvetje, sveče, občasno tudi volno. Po ljudskem izročilu so vas Dejlovce nekoč zadele razne nesreče: slabe letine, bolezni

Slika 7. Dejlovce: 1. Iliski kladenec, 2. Krst, 3. Samabuka.

ljudi in živine, ženske niso mogle roditi moških otrok. Tedaj se je nekomu sanjalo, da je treba zapreči v jarem par črnih volov, ki jih morata voditi dvojčka in z njimi zaorati brazdo okoli vaških meja, pri Iliskem kladencu pa zaklati črnega ovna. Odtlej to delajo vsako leto. Hrasti so sveta drevesa in se jih ne sme sekati (Čausidis 1994, 431 ss, Tab.: XCIX).

Ključne besede: voda, Ilija, hrast, spodaj.

2.1.5.2. Krst (Sl. 7: 2)

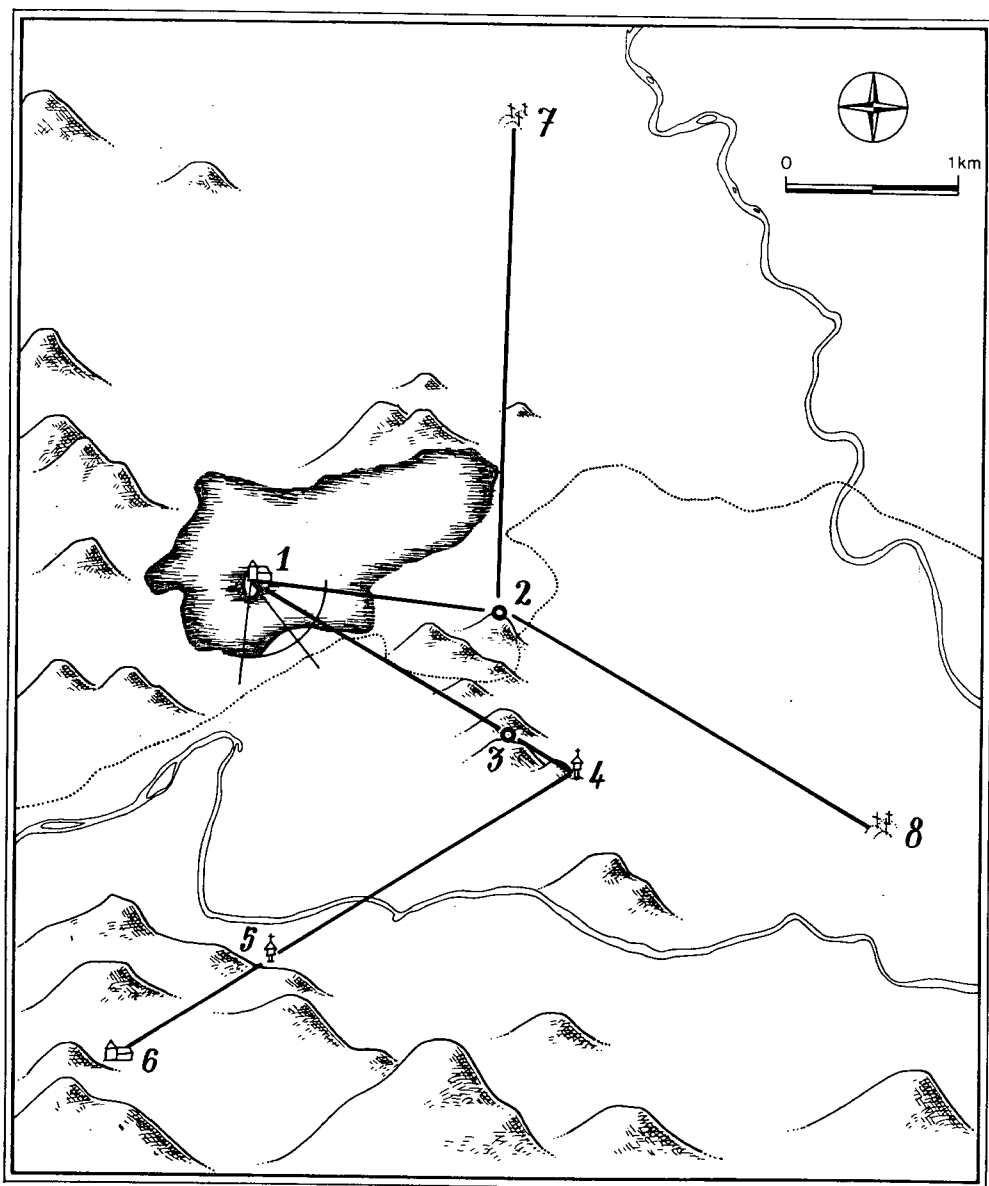
Kamnit in ob njem lesen križ, ki sta vsajena v pravokotno kamnito ploščad na položnem južnem pobočju. Nekoč jih je obdajala lesena ograda, ki je danes že močno razpadla. Zahodno je kamnita klop z mizo, katere os je usmerjena proti križema. Južneje od nje je starejša klop z mizo, ki pa jo je erozija že v veliki meri uničila. Do nedavna so tu praznovali Đurđovden s pesmijo, plesom in pojedino (Čausidis 1994, 428 ss, Tab.: XCVII, XCVIII). Postavljali so tudi živi stolp iz ljudi. Na tem mestu naj bi menda proslavljali tudi Ivanden. Ob križih so še vedno darovi denarja in volne.

Ključne besede: Đurđe, Ivan, kamen, spodaj.

2.1.5.3. Samabuka (Sl.7: 3)

Pravokoten kamnit prostor vrh položnega grebena. Zidovi so delno živa skala, deloma suhozid. Diagonala zgradbe je usmerjena proti Iliskemu kladencu. Sem nosijo vaščani, kadar so bolni ali v težavah, razne darove: volno, denar, žganje, perilo. V bližni raste osamljena bukev, ki se je ne sme sekati (Čausidis 1994, 428, Tab.: XCV, XCVI).

Ključne besede. kamen, zgoraj, Perun(?), grad.

Slika 8. Bled: 1. Otok na Blejskem jezeru, 2. Gradiška, 3. Dobra gora, 4. za Hmecam, 5. Koren, 6. Sv. Štefan, 7. Žale pri Zasipu, 8. Dlesc pri Bodeščah.

2.1.6. Bled (Sl. 8). Slovenija

Kot, ki ima vrh na Otoku, med smerema proti Gradiški in Dobri gori, meri 23° , kar je skoraj natančno četrtnina pravega kota. Voda Blejskega jezera loči Otok od Gradiške ter Dobre gore. Zadnji dve pa ločuje prastara pot, ki gre čez sedlo med obema. Razmerja razdalj med Dobro goro in Gradiško, Gradiško in Otokom, Otokom in Dobro goro je $1 : 2 : (1 + \sqrt{2})$.

2.1.6.1. Otok na Blejskem jezeru (Sl. 8: 1)

Skalnat jezerski otok z božjepotno cerkvijo Sv. Marije in studentem ob severovzhodnem bregu. Po ljudskem izročilu, ki je bilo zapisano v prejšnjem stoletju, je bilo na otoku nekoč pogansko svetišče. Ni jasno, ali je to izročilo obstajalo izvirno in neodvisno od literarne konstrukcije Linharta (1981, 260), ki jo je povzel po starejšem Breckerfeldu, po kateri naj bi na otoku stal Radegastov tempelj, do katerega je bil speljan lesen most. Ker je formulacija enaka kot že prej pri Valvasorju (Rupel 1969, 238) za opis Radegastovega svetišča v Retri na Pomorjanskem, gre najverjetneje za samovoljno Breckerfeldovo priredbo. Mogoče je izročilo o poganskem svetišču izvirno, Radegast pa je očitno umeten dodatek.

Arheološka izkopavanja (neobjavljena, le začasna poročila) so odkrila grobišče, ki po doslej objavljenih najdbah po mojem mnenju začenja sredi 9. st., ter ostanke cerkvenih stavb, od katerih naj bi bili dve še iz zgodnjega srednjega veka (Šribar 1971, 10 ss). Najstarejša skupina grobov in domnevni tloris najstarejše cerkve z zidano apsido (Sl. 9) imata različno usmeritev, kar je že avtorja izkopavanja pripeljalo na misel, da so grobovi lahko tudi starejši (Šribar 1972, 391). Prav tako je opozoril na ostanke drugače usmerjene lesene zgradbe, ki je tam stala pred domnevno prvo cerkvijo, vendar jo je opredelil le z eno luknjo za kol, drugo pa je pripisal leseni ladijski steni prve cerkve, ki je zato dobila povsem nesomeren videz (Šribar 1971, 12). Drugod meni, da je lesena predcerkvena zgradba starejša od grobišča (Šribar 1967, 63). Vsekakor v kratkih poročilih omenja več jam za kole (Šribar 1966, 155), od katerih pa niso vse vrisane v objavljene načrte.

Trenutno sem se zato lahko oprl le na dve jami. Črta, ki ju povezuje, se ujema s smerjo najstarejše skupine grobov. Usmerjena je na vrh Gradiško. Razdalja med jamama ima za izhodišče kvadrat s stranico približno 3,13 m. Tej so dodali še polovico stranice modula in tako dobili stranico kvadrata, ki znaša tri dvojne korake. Diagonala tega kvadrata (torej stranica kvadrata $X\sqrt{2}$) je razdalja med jamama za kola. Prezgodaj je ugibati o njuni namembnosti, dokler najdišče ne bo objavljeno.

Ključne besede: Marija, voda, spodaj.

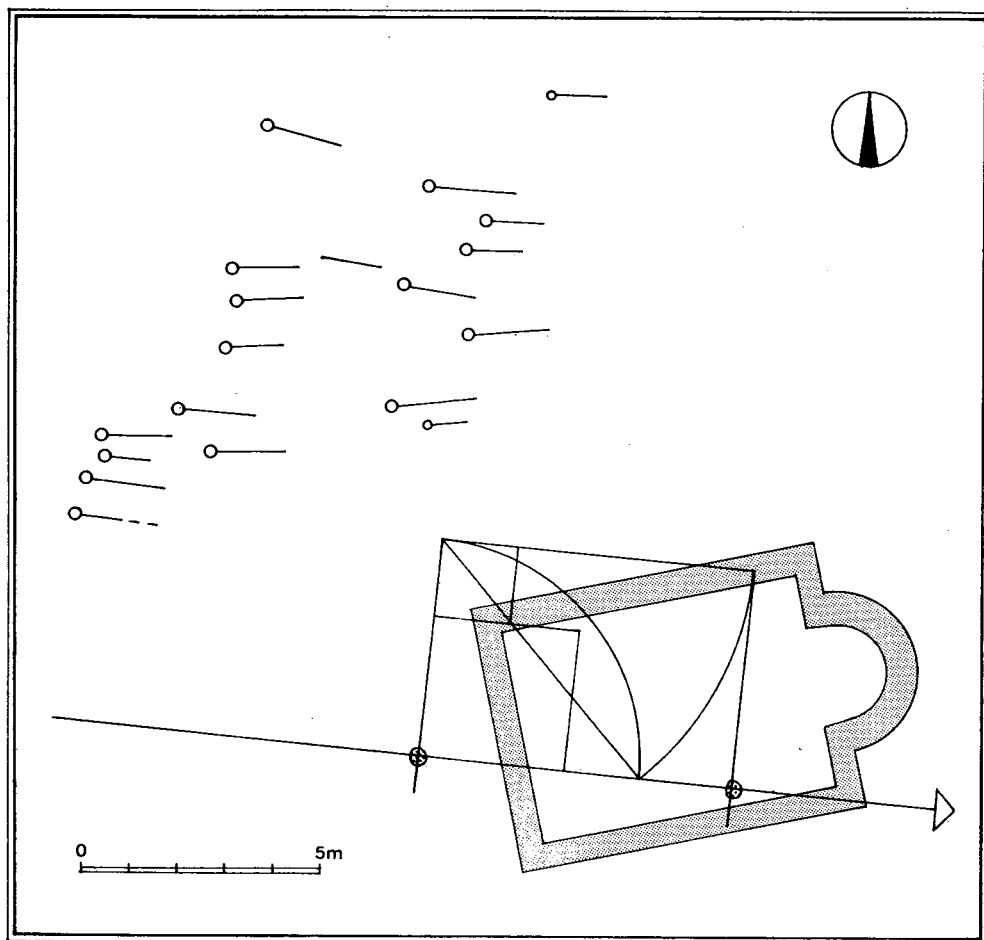
2.1.6.2. Gradiška (Sl. 8: 2)

Severovzhodni obronek sosednje Straže, ki se proti vzhodu končuje s prepadno pečino. Staro ledinsko ime je Gradiška, dolinica na vznožju pečine pa se imenuje Dindol, kar naj bi bila po mnenju jezikoslovca Dušana Čopa okrajšava prvotnega imena Devinji dol. Devin pa je bila potem lahko pečina nad Dindolom.

Ključne besede: Devin, grad, spodaj.

2.1.6.3. Dobra gora (Sl. 8: 3)

Hrib s prepadnimi pobočji. Ob njegovem jugovzhodnem vznožju Za Hmecam stoji kapelica (Sl. 8: 4). Po ljudskem izročilu bi morala tam stati cerkev Sv. Štefana. A je bilo vedno znova vse, kar so čez dan sezidali, predstavljeno na Kupljenik Na Koren, kjer je danes kapelica (Sl. 8: 5). Po drugi različici se je vsako noč selila svetnikova podoba. Ker pa je bila kapelica Na Koren preveč na samem, so zgradili cerkev Sv. Štefana na sedanjem mestu (Sl. 8: 6), poleg vaških hiš. Prva omemba cerkve v pisnih virih je šele iz prve polovice 16. st. Postala je znana božja pot. Še v tem stoletju je bila razširjena šega, da so kmetje iz okoliških vasi vodili tja na Štefanovo (26. 12.) blagoslavljat konje. – Kapelica Za Hmecam stoji v podaljšku smeri z Otoka na Dobro goro, cerkev Sv. Štefana pa v podaljšku smeri od kapelice Za Hmecam proti kapelici Na Koren. – Povedka o

Slika 9. Otok na Blejskem jezeru: grobišče, najstarejša stavba in »prva« cerkev (osnutek po Šribarju).

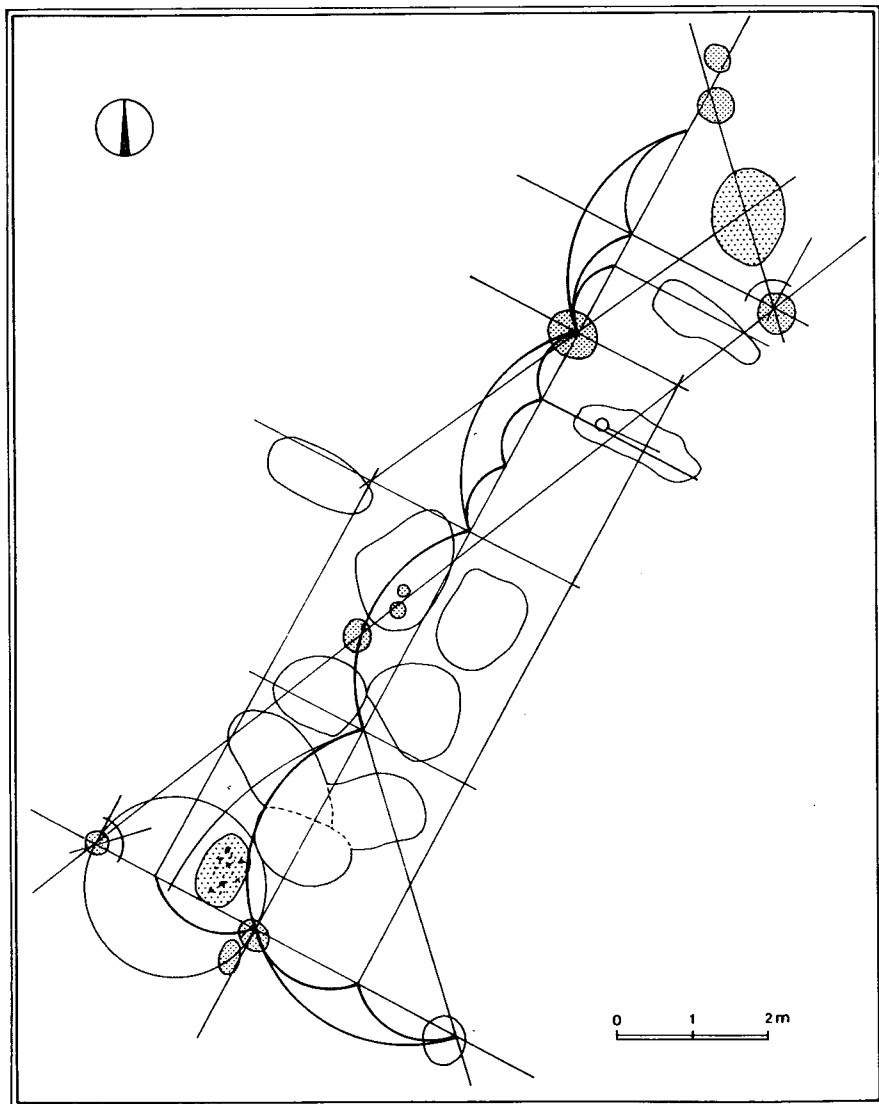
selitvi cerkve na Kupljenik kaže, da je mogoče povezovati prvotno češčenje Sv. Štefana s prostorom Dobre gore.

Ključne besede: Štefan, dober, konj, zgoraj.

2.2. Grobišča

2.2.1. Prioskol'skoe 2 (Sl. 10). Rusija

Biritualno grobišče na vzpetini ob desnem bregu reke Oskol iz zgodnje stopnje kijevske kulture, konec 2./začetek 3. st. – sreda 3. st. (Oblomskij 1991, 18, 57 ss, 208 ss). Žgani grobovi so vpadljivo razvrščeni ob črti, ki povezuje jame za kole severnega in južnega dela. Te jame so hkrati severna in južna meja grobišča. Pravokotno na to črto poteka črta, ki jo določajo najbolj južni grob in dve jami za kola. Razdalja med grobom in prvim kolom je modul, katerega trikratnik je razdalja med glavnima koloma pravokotne smeri. Modul je približno 3,03 m. Tretja smer na grobišču povezuje jugozahodno jamo za kol s severovzhodno čez srednjo skupino kolov. Kot z glavno smerjo je četrtna pravega kota. Najbolj pogoste enote pri načrtovanju grobišča so modul, polovica modula ter diagonala kvadrata modula (torej modul $\times \sqrt{2}$), od kotov pa pravi kot, polovica pravega kota in četrtna pravega kota. Opazno je, da se usmeritev grobov ravna bodisi po pravokotni mreži

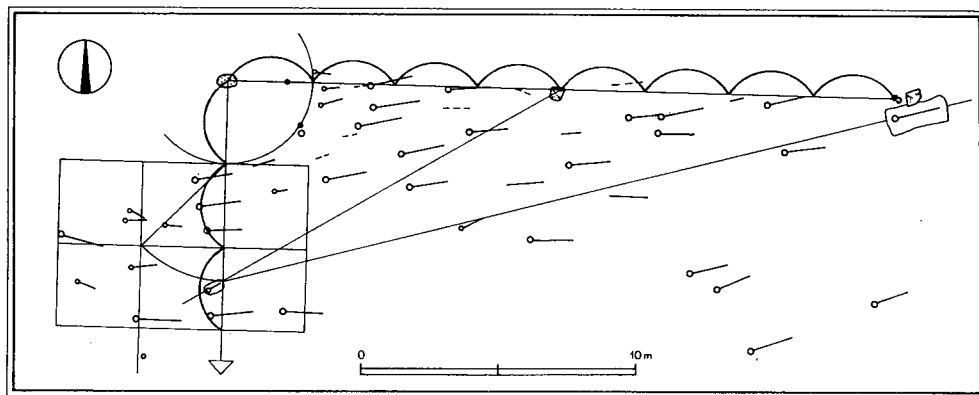
Slika 10. Prioskol'skoe 2. Grobišče (osnutek tlorisa po Oblomskem).

ali pa njenih diagonalah. Ker gre za žgane grobove njihov spol ni določljiv, vendar se mi zdi verjetna možnost, da različna smer pomeni različni spol umrlih.

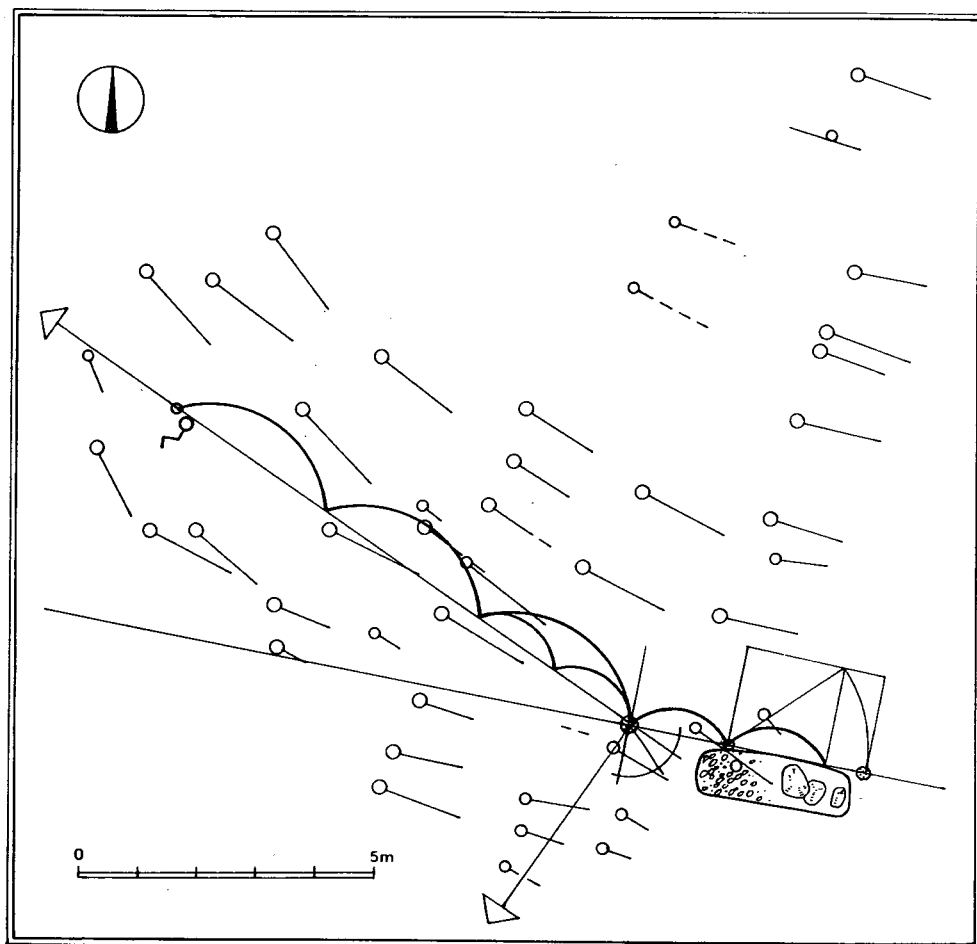
Koli so označevali tri dele grobišča. Na severnem delu so: jama brez arheoloških najdb, ki leži med dvema koloma, kol, ki določa osrednjo os, ter kol, prav tako na osrednji osi med dvema grobovoma, eden je žgan in drugi okostni (otrok star 13–15 let). Sredi med grobovi je skupina treh kolov, dva sta na mestu groba, ki je bil tako morda posebej označen. Tretja skupina kolov je na jugozahodu in označuje osnovne smeri grobišča, ob njih je lisa prežgane zemlje, ostanek kurišča.

2.2.2. Žale pri Zasipu (Sl. 11). Slovenija

Grobišče na južnem pobočju ledeniške morene. Začetek pokopavanja je bil v drugi polovici 8. st. Izhodiščna točka, ki določa prostor grobišča, je na najvišji točki pobočja. Tu je bila jama,

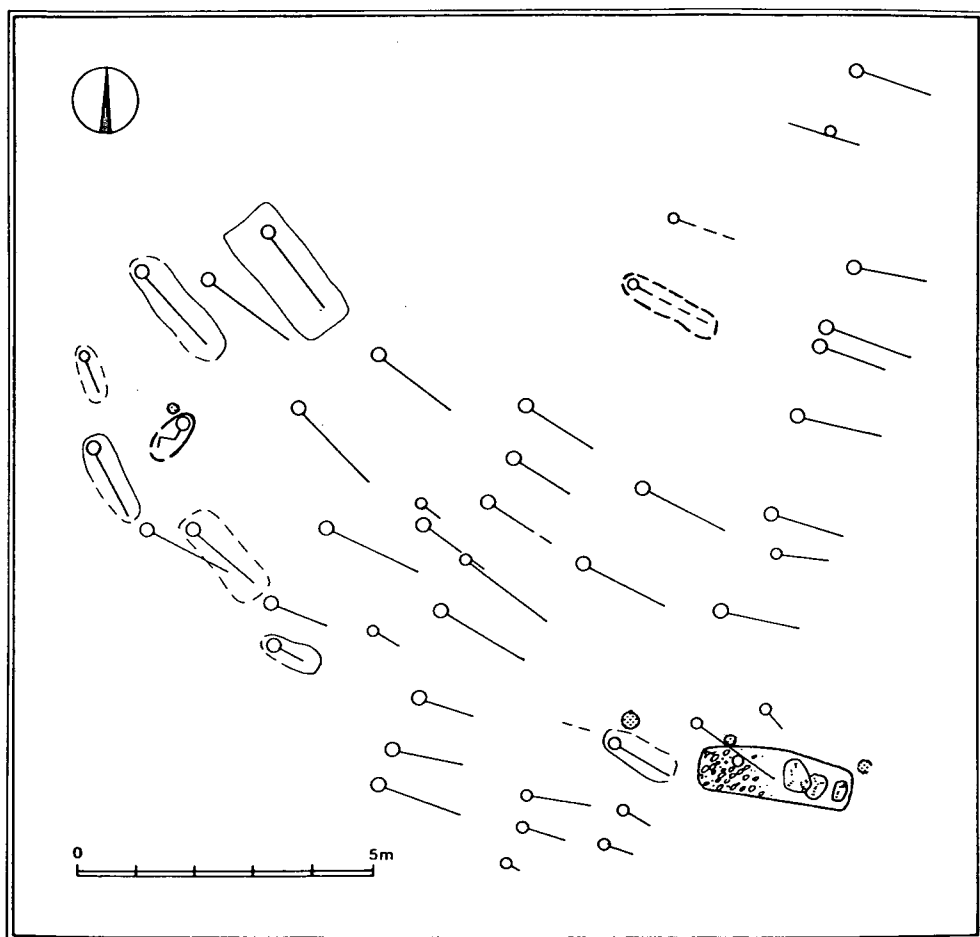

Slika 11. Žale pri Zasipu. Grobišče.

Slika 12. Dlesc pri Bodeščah. Grobišče. Merski sistem.

zapolnjena z rdečo ilovico, brez vsakršnih najdb. Od tu gre izhodiščna smer na južneje ležečo Gradiško (Sl. 8: 7). Od te smeri je bil odmerjen pravi kot proti vzhodu. Osnovni merski modul znaša približno 3,06 m. 4 module vstran od izhodišča po vzhodni pravokotnici stoji prinešen kamen, ki se mu okolni grobovi nekoliko ogibajo. Še naprej v isti smeri, nadaljnje 4 module daleč, sta dve jami za kol, za njima pa skala, ki delno sega nad največji grob grobišča. Jami sta tik ena ob drugi in najverjetneje nista sočasni, ampak je druga nastala, ko je bilo treba namesto starega postaviti nov kol. S tem je bil določen vzhodni rob grobišča. Smer kol – kamen – jama rdeče ilovice določa severni rob grobišča. Krožnica s polmerom modula, s središčem v izhodiščni točki določa prostor, ki ga obdajajo predvsem otroški grobovi. Na smeri izhodišče – Gradiška v razdalji,

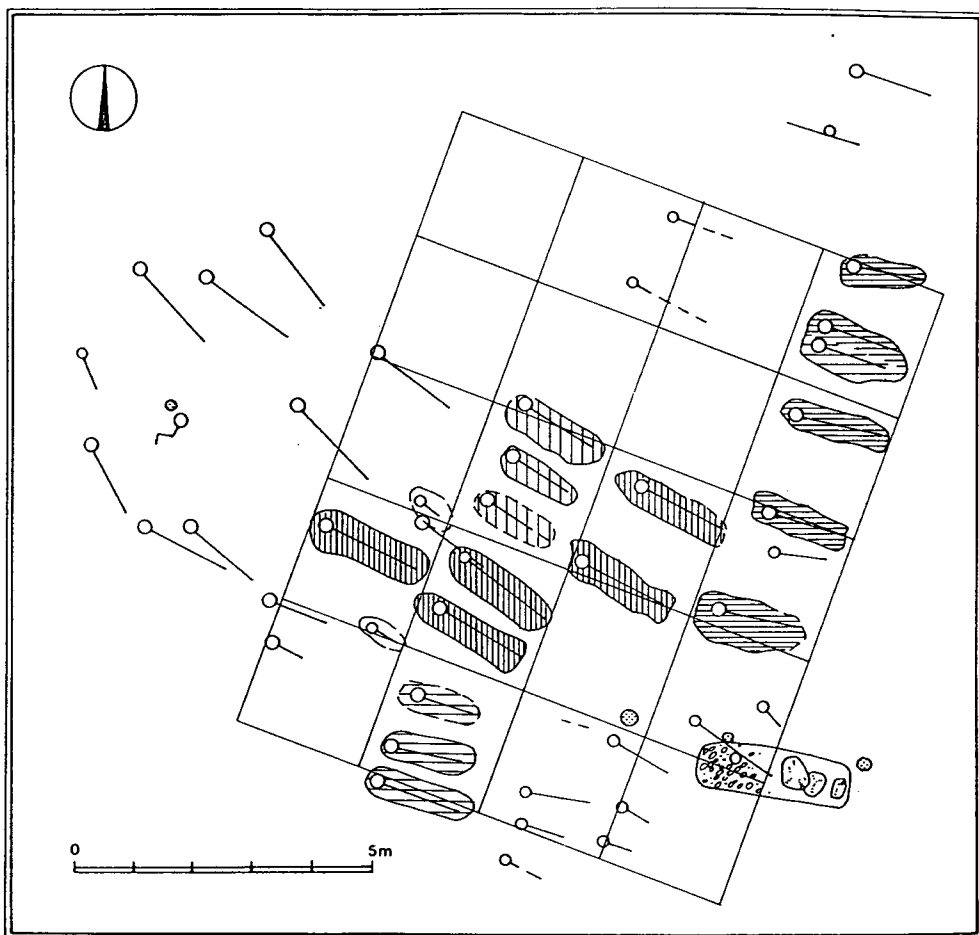

Slika 13. Dlesc pri Bodeščah. Grobišče. Prva generacija.

ki znaša 1 modul in 1 diagonalo modula (torej modul $\times \sqrt{2}$) je otroški grob z izjemno usmeritvijo, ki je namerjena na osrednji kamen. Otrok (infans I) je imel izjemno številan nakit, značilen za ženske grobove (Knific, Pleterški 1993, 244). Najstarejši grobovi so bili izkopani ob upoštevanju modularnih razdalj. Grob vzhodne točke je usmerjen proti izjemnemu otroškemu grobu zahodnega dela.

2.2.3. Dlesc pri Bodeščah (Sl. 12). Slovenija

Grobišče na jugovzhodnem pobočju ledeniške gomile. Njegov južni rob predstavlja pot, ki gre mimo. Začetek pokopavanja je bil v drugi polovici 8. st. Izhodiščna točka grobišča je jama za največji kol na jugovzhodu grobišča. Od tu gre smer na Gradiško (Sl. 8: 8). Osnovni modul meri približno 3,11 m. 3 module stran od jame za kol na izhodiščni smeri je jama za kol, ki označuje otroški grob skrčenca. Okolni grobovi se mu ogibajo. Vzhodno od izhodiščne jame za kol sta na smeri, ki z izhodiščno tvori četrtino pravega kota, še dve jami za kol. Prva je oddaljena polovico modula, druga pa od nje za diagonalo kvadrata, ki ga določa polovica modula. Torej je razmerje razdalj med tremi koli 1 : $\sqrt{2}$. Ob črti, ki jo določajo ti trije koli, je izjemen prazni grob, ki je bil na zahodu zapolnjen s kupom prodnikov, na vzhodu pa s tremi skalami, največja in najvišja je

Slika 14. Dlesc pri Bodeščah. Grobišče. Tretja generacija.

trikotne oblike in je sprva verjetno nekoliko gledala iz groba (Knific, Pleterski 1981, 486 ss). Pri tem grobu in preko njega so bili pokopani otroci. – Grobovi prve generacije (Sl. 13) so bili osredotočeni okrog zahodnega otroškega groba, en otroški grob je bil ob kenotafu, grob pa, ki leži stran od ostalih, severovzhodno najverjetneje nakazuje obstoj tretje izjemne točke na grobišču. Žal je bil prav ta del grobišča pred desetletji močno poškodovan in je zato nismo našli.

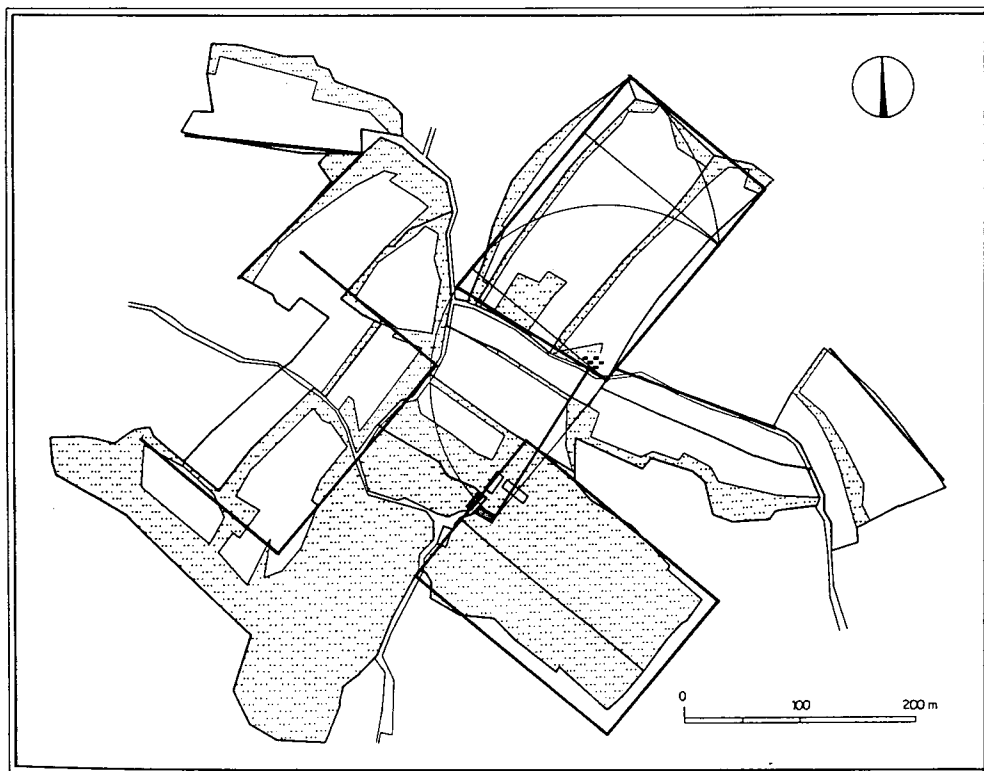
Ker so koli sčasoma propadli, natančne merske točke poznejšim generacijam niso bile več poznane. Ohranila pa se je zavest o načrtnosti pokopavanja. Posebej jasno jo je opaziti pri pokopu tretje generacije (Sl. 14) okrog leta 900. Izhodišče je bila mreža kvadratov, ki imajo za stranico diagonalo kvadrata polovičnega modula (polovica modula $\times \sqrt{2}$), torej staro razdaljo med skrajnima vzhodnima koloma ob kenotafu. Prav tako se usmeritev ne ujema več s starima osnovnima smerema. Opazne so naslednje razporeditve. 5 moških in 5 žensk v po 3 kvadratih, od tega v enem en grob v dveh po dva. Obe skupini se tako delita na skupine po 2 in 3. Skupini treh se delita še naprej na po enega in dva. Izpostavljeni moški grob na zahodu leži med dvema otroškima grobovoma, sosednja moška grobova ležita med 3 mladenišskimi in 3 dekliškimi grobovi.

Jugozahodno usmerjena pravokotnica na osnovno smer proti Gradiški se dotika vogala najstarejše (Marofarjeve) hiše v vasi (Pleterski 1986, 26 ss).

2.3. Polje

2.3.1. Vas Bodešče in njeno polje (Sl. 15). Slovenija

Po ljudskem izročilu je 100 korakov od severovzhodnega kapa Marofarjeve hiše proti Dlescu zakopan zaklad. Zračna razdalja med hišo in Dlescom znaša 150 m, kar je natančno 100

Slika 15. Bodešče. Polje.

dvojnih korakov ali 50 modulov po 3 m. Razlika z velikostjo modula na grobišču je le navidezna. Ker zemljišče ni vodoravno, so za merjenje razdalje med hišo in grobiščem v resnici potrebni malo daljši koraki. Kot že rečeno, je smer te razdalje pravokotna na osnovno smer proti Gradiški. Kvadrat s stranico 100 dvojnih korakov ima diagonalno (stranica $\times \sqrt{2}$). Ti dve enoti sta bili izhodišče pri določanju mej obdelovalnih površin, zlasti njiv, delno pa tudi travnikov. Osnovna parcelna oblika je pravokotnik z ožjo stranico 100 dvojnih korakov, daljša pa je njen $\sqrt{2}$. Usmeritev je v skladu z osnovno smerjo proti Gradiški (o metodi rekonstrukcije starih oblik poljske razdelitve: Pleterski 1995).

3. Razlaga

3.1. Tri kulturna mesta v pokrajini

Izbrani primeri segajo od Avstrije (Wechset, Millstatt), kjer so nekoč živeli Slovani, čez Slovenijo (Bled, Paški Kozjak, Slovenj Gradec) do Makedonije (Dejlovce). V resnici, jih je mnogo, mnogo več. Samo v Sloveniji jih je slutiti več deset. Vsaka upravna enota je nekoč imela tako trojico. Podobno gostoto kaže razmestitev slovanskih svetišč npr. na področju zgornjega Pruta in srednjega Dnestra, kjer je ob reki Zbruč že raziskan skupek treh svetih prostorov (Rusanova – Timoščuk 1993, Ris. 13, 16).

Pri vseh predstavljenih primerih opazimo, da so kulturne točke medsebojno pravilno razporejene tako, da tvorijo četrtino pravega kota. To kaže na isti miselni vzorec, ki je v različnih časih in na različnih krajih porajal enake rešitve. Hkrati omogoča predpostavko, da so bile kulturne točke v vseh primerih posvečene istim trem božanstvom. V posameznih primerih je mogoče ugotoviti usmeritev kulturne stavbe enega mesta proti drugemu mestu trojice. Ali so bolj ali manj pravilna razmerja razdalj med njimi res samo igra narave, trenutno ne vem. Zdi pa se mi potrebno na to opozoriti, saj bodo bodoči primeri to verjetno pojasnili.

Za kakršnokoli interpretacijo se mi zdi koristno pregledati simbolne lastnosti, ki so povezane s kulturnimi točkami (Sl. 16). Pri obravnavi je bistveno, da ne obravnavamo posameznih točk iztrgano iz konteksta trojice, ker najdemo lahko isto lastnost pri različnih točkah, kar bi imelo za posledico napačno interpretacijo posamezne točke. Takoj padeta v oči stalna povezanost ene od treh točk z vodo in praviloma Marijo ter povezanost druge točke s skalo zgoraj. In če drži predpostavka, da gre v celoti za tri božanstva, je hitro mogoče sestaviti tri skupine kulturnih točk: ženskega božanstva in dveh moških, nebeškega in zemeljskega.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Marija, Ilija, Corona, Štefana																		
studenec, voda																		
spodaj																		
hudič, kača																		
Wolfgang, Jurij, Devin, Parož																		
kamen, konj, sekira																		
grad																		
zgoraj																		
Štefan, Neža, Pankrac																		

Slika 16. 1 – Otok na Blejskem jezeru. 2 – Homec. 3 – Dobrna. 4 – St. Corona (Heiligenstatt). 5 – Iliski kladenec. 6 – Millstatt. 7 – Hudičev graben. 8 – Teufelsriegel. 9 – Sv. Jurij na Legnu. 10 – Krst. 11 – St. Wolfgang. 12 – Gradiška. 13 – Antrittstein. 14 – Sveta Neža. 15 – Dobra gora. 16 – Samabuka. 17 – Hochgosch. 18 – Puščava.

3.1.1. Žensko božanstvo, povezano z vodo

Kraji ob potokih in studencih, posvečeni Mariji, Coroni in v dejlovškem primeru Iliji. Vedno so pod nebeškim moškim bogom. Ob vodi so lahko sveta drevesa, enkrat je to lipa, drugič hrast. Značilno je, da je hrast ob Iliji, kar nakazuje možnost, da gre v Dejlovcih za češčenje Ognjene Marije – strele. V skladu s tem je tudi dejstvo, da je slovenska Šembija (Sv. Ilija) ženska. Ilija torej ni nujno vedno krščanska zamenjava Peruna, razen če se ta ne pojavlja tudi v ženski podobi. Coronino grško ime je Štefana, kar jo seveda takoj postavi v par s Štefanom.

3.1.2. Moško zemeljsko božanstvo

Kraji, ki so spodaj, enkrat v vodi. Posvečeni so Juriju, Wolfgangu, Parožu, Devi. V krščanski preobleki je to hudič, zlodej. Zanj je značilen rog (Parož). Wolfgang nakazuje tako njegovo poveznost z volkom kot tudi pomen njegove hoje. Njegovo češčenje je spomladi, kar vse kaže na praslovanski mit plodnosti, ki je odvisna od Jurijeve spomladanske hoje (Katičič 1987, 1989, 1990, 1990a, 1991, 1992). Ima podobo kače, na njegovo mesto pade sekira (Ebenfeld na Wechslu), simbol za strelo. To so seveda osnovne prvine dvoboja boga groma z zmajem, Peruna z Velesom (Katičič 1988). Ljudje se obračajo nanj s prošnjami za živino (svinje v primeru Sv. Wolfganga blizu Millstatta), kar ga ponovno kaže kot Velesa. V tem kontekstu se zdi povsem možna razlaga imena Devin, kot jo je ponudil že Peisker, iz staroindijske »deva« (=bog) in avestskega »daeva« (=hudič) (Peisker 1928, 26).

3.1.3. Moško nebeško božanstvo

Njegovo mesto je vedno zgoraj. Znak je pogosto kamen. Ima lahko podobo konja in je dober (Dobra gora na Bledu). Ime Štefan kaže na češčenje o Božiču. Ime Neža – Agneza dokazuje njegovo zvezo z ognjem. Pankracij govori o Pantokratorju – Vsevladarju, ki meče sekiro – strelo, ko mu je ime Wolfgang. To seveda takoj spomni na Prokopijev opis vrhovnega boga Slovanov, ki je tvorec strele in gospodar vsega. Enačenje s Perunom se ponuja samo. Tudi tu srečujemo Wolfganga, ki je očitno nadomestil obe moški božanstvi hkrati, saj meče sekiro kot Perun in pomaga pri živini kot Veles.

Če zaradi poenostavitve, vsa tri božanstva imenujem s samo po enim začasnim imenom, jih bom imenoval Perun, Veles, Mokoš. Dejansko jih je vsako imelo mnogo več, za primerjavo se samo spomnimo, koliko imen je imel germanski Odin. Od pravičnega razmerja med trojico je bilo po tedanjem prepričanju odvisno preživetje ljudi, od njega je bil odvisen dober začetek vsega. Zato ni presenetljivo, da je navedeno trojico mogoče slutiti v številnih izročilih »de origine gentis«, kjer poleg obvezne ženske osebe, nastopata brata dvojčka (lahko so tudi trije a se funkcionalno delijo na enega in dva, možnih je tudi pet, a v funkcionalnih skupinah po dva in tri), eden kozmogonsko ubija drugega. Ženska je njuna sestra, žena (primerjaj: Banaszkiwicz 1993). Številčno je to videti: $1 + (1 + 1)$, ali $1 + ((1 + 1) + 1)$, ali $1 + ((1 + 1 + 1) + (1 + 1))$. Okrajšano: $1 + 2$, ali $1 + (2 + 1)$, ali $1 + (3 + 2)$. Še krajše: $1 + 2$, ali $1 + 3$, ali $1 + 5$. Boj, hieros gamos, kozmogonija, so osnovne prvine praslovanskega mita plodnosti (Katičič 1987, 1989, 1990, 1990a, 1991, 1992).

3.2. Trije kulni deli grobišča

Ker trenutno izhajam le iz štirih primerov, je interpretacija manj zanesljiva. Za severni ali zahodni del so značilne jame za kole, jame brez najdb, otroški (dekliški) grobovi, za srednji del koli ali dvignjen kamen (kamnita ploščad), za južni ali vzhodni del 1 ali 3 koli, grob, kamen nad grobom ali v njem. Te lastnosti nakazujejo povezavo z istimi tremi božanstvi, ki so v trojstvu v pokrajini. Severni ali zahodni del bi se dalo povezovati z Mokoš (prazne jame bi lahko simbolizirale njeno porodno funkcijo), srednji del kamen zgoraj povezuje s Perunom. Na jugu ali vzhodu skala na grobu ali v njem, kaže Velesa, ki se skriva pred Perunom, ali pa ga je ta celo že zadel, prodniki (Dlesc) morda simbolizirajo bivališče v vodi, v kateri Veles tudi lahko živi (Hudičev graben). Trije koli in tri skale v grobu (Dlesc) morda kažejo njegovo trojnost. Če ta razlaga drži, je eno njegovih imen tudi Triglav.

Grobišče je torej svet v malem. Tudi svet mrtvih uravnavajo tako kot živim isti bogovi. Metrična pravila je mogoče izvajati strožje kot v pokrajini. Tretja generacija Dlesca simbolizira številčne različice osnovnega mita »de origine gentis«. Je zapis stare vere v trenutku pred pokristjanjenjem.

4. Nekatera načela merskega sistema

O tem, zakaj je osnovni modul dva dvojna koraka (od 3 do 3,13 m), na tem mestu ne bom razpravljaj, ker je za to še prezgodaj. Božanski sorodstveno-zakonski trikotnik dveh mož in žene ponuja razlago priljubljenega razmerja med 1 in korenom iz 2. 1 sta moža – stranici kvadrata, diagonala, ki ju povezuje ($\sqrt{1 + 1}$) je žena. Uporaba teh razmerij simbolično ponavlja razmerje med bogovi, ki je osnova pravičnega ravnotežja narave. Isto razmerje ponazarja uporaba kota $22^\circ - 23^\circ$. To je kot med Zemeljino osjo in ravnino Zemljine orbite okoli Sonca: $\pm 23,5^\circ$ (Šprajc 1991, 14), kar je navidezna razlika v višini sonca v času enakonočja in obeh sončnih obratov. Božanstvi nebesnega in zemeljskega sta tako izenačeni s poletnim in zimskim sončnim obratom, enakonočje pa je božanstvo, ki ju povezuje.

Merjenje s koraki je bilo hitro in preprosto, poleg tega pa je imelo že omenjeni pomen plodnosti, rodovitnosti in s tem življenja. Gotovo so si pomagali še s količki in vrvjo, kar je omogočalo preprosto določanje pravokotnic, diagonal, polovic, mnogokotnikov.

Postavljanje celotnega metričnega prostorskega sistema se je po predstavljenih primerih začelo z določitvijo treh kulturnih točk v pokrajini, ki jo je naselil nek rod. Velesovo mesto od Mokošinega ločuje voda, kar verjetno simbolizira ločnico med svetom živih in svetom mrtvih. Nato so si izbrali prostor grobišča. Priljubljene so bile vzpetine, pogosto južno ali vzhodno pobočje. Tu so postavili osnovno smer na eno od treh kulturnih mest v pokrajini. Iz te smeri so izvedli s pomočjo modularne mreže lego treh kulturnih mest v grobišču, njegove meje in marsikdaj natančno lego grobov. Na smeri, ki je bila v odnosu z osnovno osjo grobišča, so izbrali prostor za naselbino. Zdi se, da je pri tem morala obstajati ločnica med naseljem in grobiščem, običajno je bila to pot, ki je prevzela kot prostor gibanja funkcijo vode. V Bodeščah je razdalja med grobiščem in naselbino modul. Z njim so nato končno s hojo in vrvjo omejili polje, pri čemer so pazili, da so oblikovali pravokotnike z idealnim razmerjem stranic $1 : \sqrt{2}$. Spoznanje, da so tudi pri razporejanju hiš v naselju uporabljali metrična izhodišča, pa tako že ni več novo (Hanuliak – Kuzma – Šalkovský 1993, 60 ss).

Uporaba istih načel na krajih, ki so medsebojno oddaljeni tisoče kilometrov ter stoletja in tisočletja, kaže, kako malo so se spremenile religiozne predstave, ki jih zato lahko upravičeno imenujemo časovni in prostorski predor. Dumézil se je torej zmotil v trofunkcijski interpretaciji, v trojnosti pa ne.

*Raziskava je del projekta »Vzhodne Alpe in zahodni Balkan v arheoloških dobah«, katerega naročnik je Ministrstvo za znanost in tehnologijo R. Slovenije, izvajalec pa Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo. – Zahvaljujem se Tamari Korošec, ki je po mojih predlogah z večjo roko izdelala risbe, in gdu. Wolfgangu Haider – Berkyyu, ki mi je s prijateljsko prizadevnostjo stregel s podatki o Wechslu. Odkritje pravilne trojice ob Millstattskem jezeru dolgujem prof. dr. Hansu-Dietrichu Kahlu, ki me je vztrajno spodbujal, naj poskusim še s Hochgoschem. Poleg tega sem mu hvaležen za še neobjavljeni rokopis, ki mi ga je dal na voljo.

**Članek je izpopolnjeno besedilo referata na mednarodnem simpoziju »Mythen und Glauben der heidnischen Slawen und Balten«, Baranów pri Sandomierzu, 5.–7. 10. 1995, Poljska. V angleščini naj bi izšel v začetni obliki v zborniku simpozija pod naslovom: »The trinity concept in the Slavonic ideological system and the Slavonic spatial measurement system«.

Literatura

- BANASZKIEWICZ, J. 1993, Slawische Sagen DE ORIGINE GENTIS (Al – Masudi, Nestor, Kadhubek, Kosmas) – dioskurische Matrizen der Überlieferungen. – *Mediaevalia historica Bohemica* 3, 29 – 58.
- BAVČER, M. (pod pseudonimom: Gaudentius Hilarinus Goritanus), 1660, Leopoldo Romanorum Imperatori... Oratio... – Ponatis v: Pater Martin Bavčer: ob štiristoletnici rojstva, Nova Gorica – Ljubljana 1995.
- BLAZNIK, P. 1986, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500 – 1. – Maribor.
- BLAZNIK, P. 1988, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500 – 2. – Maribor.
- ČAUSIDIS, N. 1994, Mitskite slike na južnite Sloveni. – Skopje.
- DOLENZ, H. 1962, Die frühchristliche Kirche von Laubendorf am Millstätter See. – *Carinthia I* 152, 38 – 64.
- DUMÉZIL, G. 1987, Tridelna ideologija Indoevropejcev. – Ljubljana (original: *L'idéologie tripartite des Indo-Européens*. – Bruxelles 1958.).
- GLASER F. 1983, Die römische Stadt Teurnia. – Klagenfurt.
- GUGITZ, G. 1951, Kärntens Wallfahrten im Volksglauben und Brauchtum. – *Carinthia I* / 141, 181 – 241.
- HAIDER – BERKY, W. 1986, Sagen aus dem niederösterreichischen Wechselgebiet. – Neunkirchen.
- HANULIAK, M., KUZMA, I., ŠALKOVSKÝ, P. 1993, Mužla – Čenkov I. – *Materialia archaeologica Slovaca* 10, Nitra.
- KAHL, H. – D. 1996, Was ist mit dem Millstätter Domitian? Abklopfen einer problematischen Klosterüberlieferung zur Missionierung der Alpendlawen in Oberkärnten. – Vorträge und Forschungen des Konstanzer Arbeitskreises für Mittelalterliche Geschichte, Sonderband, (v pripravi, citiram strani rokopisa).
- KARPF, K. 1994, Steinerner Kirchenausstattungen in Kärnten aus tassilonisch-karolingischer Zeit. – *Tipkopisni magisterij*, Otto-Friedrich-Universität Bamberg.
- KATIČIĆ, R. 1987, Hoditi – roditi. Spuren der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* 33, 23 – 43.
- KATIČIĆ, R. 1988, Nachlese zum urslawischen Mythos vom Zweikampf des Donnergottes mit dem Drachen. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* 34, 57 – 75.
- KATIČIĆ, R. 1989, Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* 35, 57 – 98.
- KATIČIĆ, R. 1990, Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus (2). – *Wiener slavistisches Jahrbuch* 36, 61 – 93.
- KATIČIĆ, R. 1990a, Nachträge zur Rekonstruktion des Textes eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* 36, 187 – 190.
- KATIČIĆ, R. 1991, Nachträge zur Rekonstruktion des Textes eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* 37, 37 – 39.
- KATIČIĆ, R. 1992, Baltische Ausblicke zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* 38, 53 – 73.
- KNIFIC, T., PLETERSKI, A. 1981, Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah. – *Arheološki vestnik* 32, 482 – 523.
- KNIFIC, T., PLETERSKI, A. 1993, Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu. *Arheološki vestnik* 44, 235 – 267.
- LINHART, 1981 A., Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije. – Ljubljana (izvirna izdaja: Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs. – Laibach 1788, 1791).
- MORAW, P. 1965, Ein Gedanke zur Patrozinienforschung. – *Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte* 17, 9 – 26.
- MORO, G. 1959, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. II. Abteilung, Die Kirchen- und Grafschaftskarte, 8. Kärnten, 3. Oberkärnten nördlich der Drau. Klagenfurt.
- OBLOMSKIJ, A. M. 1991, Etničeskie processy na vodorazdele Dnepra i Dona v I – V vv. n. e. – Moskva-Sumy.
- PEISKER, J. 1928, Koj su vjere bili stari Sloveni prije krštenja. – *Starohrvatska prosvjeta* N.S. 2, 55 – 86.
- PLETERSKI, A. 1986, Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki. – *Dela 1. razr. SAZU*, Ljubljana.
- PLETERSKI, A. 1994, Ecclesia demonibus addicta. Povedka o poganskem svetišču v Millstattu. – *Zgodovinski časopis* 48, 297 – 306.
- PLETERSKI, A. 1995, Die Methode der Verknüpfung der retrogressiven Katasteranalyse mit schriftlichen und archäologischen Quellen. – *Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie* 13, v tisku.
- POGATSCHNIG, V. 1898, Sagen von den Heiden im Gebiete des Millstättersees. – *Carinthia I* / 88, 4 – 8.

- RUPEL, M. 1969, Valvasorjevo berilo. – Ljubljana (okrajšana izdaja originala: VALVASOR, J. W. 1689, Die Ehre des Herzogthums Crain. – Laybach).
- RUSANOVA, I. P., TIMOŠČUK, B. A. 1993, Jazyčeskie svjatišča drevnih Slavjan. – Moskva.
- SCHMID, W. 1937, Die Ringwälle des Bachergebietes. – Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Akademie der Wissenschaften 2, 365 – 390).
- SCHMIDL, K. 1964, Aus der Geschichte von Sankt Corona. – Schwarztaler Bezirksbote, BB 64.
- STRMČNIK – GULIČ, M. 1994, Legen. Sveti Jurij zakladnica podatkov. Slovenj Gradec.
- ŠPRAJC, I. 1991, Arheoastronomija. – Ljubljana.
- ŠRIBAR, V. 1966, Arheološka raziskovanja na blejskem otoku. – Varstvo spomenikov 10, 154 – 159.
- ŠRIBAR, V. 1967, Tisoč let slovenske arhitekture na Blejskem otoku. – Sinteza 5 – 6, 60 – 64.
- ŠRIBAR, V. 1971, Blejski otok – oris zgodovine. – Bled.
- ŠRIBAR, V. 1972, K dataciji zgodnj srednjeveške cerkvene arhitekture na Slovenskem. – Arheološki vestnik 23, 384 – 396.
- VÁŇA, Z. 1985, K současnému stavu studia slovanského pohanství. – Památky archeologické 76, 228 – 250.

Zusammenfassung

RÄUMLICHE STRUKTUREN EINER DREITEILIGEN IDEOLOGIE BEI DEN SLAWEN

Andrej Pleterski

Das Hauptanliegen des Aufsatzes ist, das Bestehen einer Dreiteilung in den religiösen Vorstellungen und ihrer Ausführung bei den Slawen aufzuzeigen, die der Autor keinesfalls als ausgesprochen slawisches Charakteristikum betrachtet. Die Dreiteilung bei den Indoeuropäern hat schon vor einiger Zeit Dumézil nachgewiesen und erklärte sie dreifunktional mit der Teilung der Gesellschaft in Krieger, Bauern und Geistliche (Dumézil 1987). Über die Dreiteilung bei den Slawen wagte er nichts zu sagen. Die Versuche Ivanovs, Toporovs und Gieysztors, drei gesellschaftliche Funktionen in der slawischen Mythologie nachzuweisen, kritisierte Váňa (1985, 237 ff) und zeigte eine Teilung in nur zwei Funktionen auf, die herrschende und die wirtschaftliche (Váňa 1985, 239 ff). Die im wesentlichen selbe bifunktionale (kultisch-juridische und wirtschaftliche) Interpretation befürwortet in letzter Zeit Banaszkiewicz (1993, 49 f), nur daß er sie generell auf die Indoeuropäer überträgt.

Der Katalog zeigt Dreiergruppen von Kultstätten in der Landschaft, in den Gräberfeldern und die Beachtung heiliger Verhältnisse auf dem Feld des Dorfes Bodešče. Für welche Interpretation es sich auch handeln möge, es ist nützlich, die Symboleigenschaften zu überprüfen, die mit den Kultstellen (Abb. 16) in Zusammenhang stehen. Bei der Untersuchung ist es wichtig, daß wir nicht die einzelnen Stellen aus dem Kontext der Dreiteilung herausgreifen, weil wir dieselbe Eigenschaft bei verschiedenen Stellen finden können, dies hätte eine falsche Interpretation der einzelnen Stelle zur Folge. Ins Auge stechen sofort die ständige Verbindung einer der drei Stellen mit dem Wasser und in der Regel mit Maria sowie die Verbindung einer Stelle mit dem Stein, der oben liegt. So kann man schnell drei Gruppen von Kultstellen bilden, die der weiblichen, mit dem Wasser verbundenen Gottheit und zwei männlichen, der himmlischen und der chthonischen geweiht sind. Dieselbe dreiteilige Ordnung wie in der Landschaft ist auch auf den Gräberfeldern zu finden, die sich auf diese Weise als Welt im Kleinen zeigen, die metrischen Regeln kann man hier strikter durchführen als in der Landschaft.

Die Grundmaßeinheit waren zwei Doppelschritte (von 3 bis 3,13 m). Das göttliche verwandtschaftlich-eheliche Dreieck zweier Männer und einer Frau wurde veranschaulicht mit dem beliebten Verhältnis zwischen 1 und der Wurzel aus 2. 1 sind die Männer – die Quadratseiten, die Diagonale, die sie verbindet ($\sqrt{1 + 1}$) ist die Frau. Der Gebrauch dieser Verhältnisse wiederholt symbolisch das Verhältnis zwischen den Gottheiten, das die Grundlage eines richtigen Naturgleichgewichtes darstellt. Dasselbe Verhältnis veranschaulicht die Verwendung des Winkels von 22° – 23°, die die Verteilung aller Dreiergruppen der Kultstätten in der Landschaft aufzeigt. Das ist der Winkel zwischen der Erdachse und der Erdbahn: $\pm 23,5^\circ$ (Šprajc 1991, 14), was einen scheinbaren Unterschied in der Sonnenhöhe zur Zeit des Äquinoktiums und beider Sonnenwenden darstellt. Die Gottheiten des Himmlischen und des Irdischen werden so gleichgesetzt mit der Sommer- und der Wintersonnenwende, die Tagundnachtgleiche ist hingegen die Gottheit, die beide verbindet.

Das Messen mit Schritten war schnell und einfach, daneben hatte es die Bedeutung der Fruchtbarkeit und damit des Lebens. Gewiß nahm man noch Stöcke und ein Seil zu Hilfe, was eine einfache Bestimmung von Senkrechten, Diagonalen, Hälften und Vielfachen ermöglichte.

Die Aufstellung eines gesamten metrischen Raumsystems begann nach den vorgestellten Beispielen mit der Bestimmung dreier Kultstellen in der Landschaft, die ein Stamm besiedelte. Dann wählte man den Bereich des Gräberfeldes. Beliebte waren Anhöhen, häufig der Süd- oder Osthang. Hier legte man die Grundrichtung auf einer der drei Kultstellen in der Landschaft fest. Von dieser Richtung ausgehend, bestimmte man mit Hilfe eines Modulnetzes die Lage der drei Kultstellen im Gräberfeld, ihre Grenzen und manchmal die genaue Lage der Gräber. In der Richtung, die mit der Grundachse des Gräberfeldes übereinstimmte, wählte man den Bereich für die Siedlung aus. Wie es scheint, mußte es eine Grenzlinie zwischen der Siedlung und dem Gräberfeld gegeben haben, gewöhnlich war es ein Weg, der als Raum der Bewegung die Funktion des Wassers übernahm. In Bodešče ist die Entfernung zwischen dem Gräberfeld und der Siedlung ein Modul. Damit grenzte man schließlich mit dem Gehen und dem Seil das Feld ab, wobei man darauf achtete, daß man Rechtecke mit dem idealen Verhältnis der Seiten $1 : \sqrt{2}$ bildete. Die Erkenntnis, daß auch bei der Anordnung der Häuser in der Siedlung metrische Ausgangspunkte verwendet wurden, ist ohnehin nicht mehr neu (Hanuliak – Kuzma – Šalkovský 1993, 60 ff).

Die Anwendung derselben Prinzipien an Orten, die Tausende von Kilometern sowie Hunderte und Tausende von Jahren voneinander entfernt sind, deuten darauf hin, wie wenig sich die religiösen Vorstellungen verändert haben, die wir deshalb zu Recht als zeitlichen und räumlichen Durchbruch bezeichnen können. Dumézil irrt sich in seiner dreifunktionalen Interpretation, in der Dreiteilung aber nicht.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, tel.: 061/ 17-69-210

Zveza zgodovinskih društev Slovenije je izdala zbornik **Slovenija v letu 1945**. V njem so objavljeni referati z mednarodnega znanstvenega posveta, ki je bil septembra 1995 v Ljubljani. Članki o slovenski notranjepolitični in zunanjepolitični problematiki, o odnosu do sosedov, cerkveni, gospodarski in kulturni problematiki bodo nedvomno zanimivi za številne bralce. Prednaročniki so zbornik že dobili, ostali pa ga lahko (cena 1000 SIT + poština) naročite na sedežu ZZDS pisno ali po telefonu (061) 17-69-210 (Majda Čuden).

Tistim, ki se niso udeležili predzadnjega zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Ljubljani, sporočamo, da smo ponatisnili zbornik **27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev**, v katerem so objavljeni vsi referati z zborovanja leta 1994 v Ljubljani. V zborniku so povzeti rezultati novejših raziskav slovenske historiografije v zadnjih letih in poročila o dejavnosti društva. **Razvoj turizma v Sloveniji** pa je naslov zbornikov referatov z nedavnega 28. zborovanja slovenskih zgodovinarjev na Bledu; zbornik vključuje tudi dva referata o poldrugem stoletju izhajanja zgodovinske periodike na Slovenskem.

Tudi ta dva zbornika lahko naročite na omenjenem naslovu oz. telefonski številki ZZDS.

O ČEM SMO PISALI

... pred štirimi desetletji?

»Leto 1848 ni prineslo v tovarnah in v rudnikih zaposlenim otrokom nobenega izboljšanja. Priložnost za to pa je bila. »Osnutek temeljnih načel javnega šolstva v Avstriji,« ki naj bi dajalo okvirne smernice za novo organizacijo vseh šol, je v uvodu naglasil, da je dolžnost države, »omogočiti izobraževanje vsakomur, tudi najrevnejšim,« dolžnost staršev pa poskrbeti, da bodo dobili otroci »vsaj toliko pouka, kolikor ga bodo v bodoče posredovale javne osnovne šole;« to pa je bilo več kot pred letom 1848.«

(Vlado Schmidt, Doneski k problemom otroškega dela v začetkih kapitalističnega razvoja na Slovenskem, ZČ 10-11/1956-1957, str. 150)

... pred tremi desetletji?

»Ustanovitveni odlok IOOF je začrtal institutu zelo široko pot razvoja in aktivnosti. V odloku nas pa mora takoj v začetku zanimati dvojce: institutive naloge in institutova struktura. V prvem primeru je odlok določil, da institut »pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih potrebuje narodnoosvobodilna borba v sedanjosti ter pri obnovitvenem delu po osvoboditvi, kakor tudi, da po znanstveni poti posreduje izkušnje narodnoosvobodilne borbe znanosti sami.«

(France Škerl, Znanstveni institut, ZČ 19-20/1965-1966, str. 35)

... pred dvema desetletjema?

»U memorandumu se ističe da bi se postizanjem predloženih granica ispunila davšnja težnja slovenskog naroda, iznijeta još 1848. za ujedinenom Slovenijom i da bi takva Slovenija u okviru Jugoslavije bila čvrst bedem protiv njemačkog nadiranja prema istoku. Ovakvo rješenje pitanja slovenskih granica stvorilo bi također i branu prema imperijalističkim težnjama Italije na Jadranu i u Srednjoj Evropi koje će uvijek naći uporište u Trstu ako on ne bi pripao Jugoslaviji.«

(Dragovan Šepić, Velika Britanija i pitanja revizije jugoslavensko-taljsanske granice 1941, ZČ 30/1976, št. 1-2, str. 57)

... pred desetletjem?

»Objava izvirnega pisanega gradiva je v vrstah zgodovinarjev (pa tudi arhivarjev, predstavnikov pomožnih zgodovinskih ved, jezikoslovcev, literanih zgodovinarjev ipd.) deležna različne pozornosti in neenotne naklonjenosti. Mnenja o tovrstnih objavah so deljena: Pretežni del raziskovalcev se do izdaj virov posebej ne opredeljuje; številni raziskovalci so objavam pisanega gradiva izrazito naklonjeni; najdejo pa se tudi »strokovnjaki«, ki se jim zdijo objave tujejezičnih pianih virov nesmiselne; sprašujejo se, čemu neki služi publikacija, ki skoraj ne vsebuje besedila v sodobnem jeziku.«

(Darja Mihelič, Razmislek o objavljanju starejši arhivskih spisov, ZČ 40/1986, št. 1-2, str. 117)

To - in še mnogo drugega zanimivega - poiščite v starejših *Zgodovinskih časopisih*, ki jih dobite na upravi ZČ